

ДОГОВІР В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

БАЖАНОВ Валентин Олександрович - асистент кафедри цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Публикация посвящена исследованию понятия «договор»; характеристике договора как гражданско-правовой категории в авторском праве Украины.

Ключові слова: *договір; цивільне право; авторське право.*

Актуальність даної теми обумовлена необхідністю дослідити авторський договір як цивільно-правову категорію із врахуванням досвіду зарубіжних країн, доктрини та правових реалій сучасності. Вважаємо, що сучасний стан наукової розробленості даної проблематики обумовлений недостатністю ґрунтовних теоретичних праць, що також свідчить про актуальність даного дослідження.

Теоретичну основу проведеного дослідження склали праці наступних вчених: М.М. Агаркова, Т.В. Боднар, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського, О.С. Іоффе, А.О. Кодинця, О.В. Кохановської, Н.С. Кузнецової, О.А. Підпригори, О.П. Сергєєва та ін.

Нормативною базою дослідження є: Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року, Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року, законодавство зарубіжних країн та ряд інших нормативних актів.

Метою даного дослідження є вивчення авторського договору як цивільно-правової категорії.

Об'єктом дослідження є договірні правовідносини в цивільному праві України.

Предметом дослідження є міжнародні акти, нормативно-правові акти України, зарубіжних держав та практика їх застосування, наукові погляди, ідеї, концепції вітчизняних та іноземних вчених у сфері даної проблематики.

Методологічну основу дослідження склали наступні методи: діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний та інші. Діалектичний метод застосовувався під час дослідження розвитку договірних правовідносин в цивільному праві України. Порівняльно-правовий метод був застосований при дослідженні норм національного, зарубіжного та міжнародного права. Для виявлення суперечностей у понятійному апараті у сфері договірних правовідносин у цивільному праві застосовувався формально-логічний метод. За допомогою системно-структурного аналізу були досліджені норми законодавства України та зарубіжних країн у сфері договірних правовідносин в цивільному праві.

Необхідно зазначити, що інститут зобов'язального права посідає надзвичайно важливе місце в цивільному праві. Існують різні підходи до визначення поняття зобов'язання. Наприклад, на думку О.С. Іоффе, зобов'язання – це закріплені цивільним законом суспільні відносини з

приводу переміщення майна або інших результатів праці, у силу яких одна особа (кредитор) має право вимагати від іншої особи (боржника) вчинення певних дій та обумовленого утримання від вчинення визначених інших дій [6, с. 54]. Й.О. Покровський зазначав, що зобов'язання можна охарактеризувати як приватну норму поведінки боржника в інтересах кредитора, як певний особливий борг [7, с. 234]. - Н.Д. Єгоров вважає, що зобов'язання – це відносно правовідношення, що опосередковує товарне переміщення матеріальних благ, у якому одна особа (боржник) на вимогу іншої особи (кредитора) зобов'язана вчинити дії щодо надання їй визначених матеріальних благ [8, с. 484]. В.І. Синайський вказував на те, що термін «зобов'язання» має кілька значень, а саме: ним позначається право кредитора, обов'язок боржника, акт укладення зобов'язання і власне правовідношення [цит. за: 9, с. 9]. Також існує точка зору, що зобов'язання – це правова форма майнових відносин у динаміці, що опосередковує процес переходу матеріальних благ від одних осіб до інших, виконання робіт, надання послуг [10, с. 86]. На думку М.М. Агаркова, зобов'язання – це цивільне правовідношення, в силу якого одна особа (або декілька осіб) має право вимагати від іншої особи (або від декількох інших осіб) вчинення визначеної дії або утримання від вчинення будь-якої дії [11, с. 13]. Дане доктринальне визначення, з нашої точки зору, найбільш повно розкриває зміст поняття «зобов'язання».

Існують визначення поняття «зобов'язання» у законодавствах ряду країн. Так, у ч.1 ст. 307 Цивільного кодексу Російської Федерації від 30 листопада 1994 року (надалі – ЦК РФ) зазначається: «У силу зобов'язання одна особа (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як, наприклад: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [2, -ст. 307].

Ч.1 ст. 288 Цивільного кодексу Республіки Білорусь від 07 грудня 1998 року (на-

далі – ЦК Республіки Білорусь) містить аналогічну ч.1 ст. 307 ЦК Російської Федерації норму [3, ст. 288].

У ст. 268 Цивільного кодексу Республіки Казахстан від 01 липня 1999 року (надалі – ЦК Республіки Казахстан) міститься дещо розширене визначення поняття «зобов'язання» (зокрема, у розрізі питання про обов'язок кредитора): «У силу зобов'язання одна особа (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як, наприклад: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші тощо, або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Кредитор зобов'язаний прийняти від боржника виконання» [4, ст. 268].

Варто зазначити, що дещо інше визначення зобов'язання наводиться в ч.(1) ст. 512 Цивільного кодексу Республіки Молдова від 06 червня 2002 року (надалі – ЦК Республіки Молдова): «У силу зобов'язального відношення кредитор має право вимагати від боржника здійснення виконання, а боржник зобов'язаний здійснити його. Виконання може складатись з надання будь-чого, певної дії чи утримання від певної дії» [5, ст. 512]. Отже, на відміну від інших кодифікованих нормативних актів країн СНД, поняття зобов'язання в ЦК Республіки Молдова визначається не через обов'язок боржника, що виникає в силу уже існуючого правовідношення, а через право активного суб'єкта правовідношення – кредитора. Отже, відповідно до ч.(1) - ст. 512 ЦК Республіки Молдова зобов'язанням є те, у зв'язку з чим виникає право (вимога) [12, с. 436].

На нашу думку, найбільш вдалим законодавчим визначенням є визначення поняття «зобов'язання», яке закріплене в ч.1 ст. 509 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (надалі – ЦК України), відповідно до якого, зобов'язання – це правовідношення, у якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати

від боржника виконання його обов'язку [1, ст. 509]. Вважаємо, що дане легальне визначення відображає найбільш характерні риси зобов'язального правовідношення, зокрема: наявність визначеного кола осіб-учасників зобов'язання (боржника та кредитора), а також його особливого об'єкта – цивільно-правового обов'язку боржника перед кредитором і, відповідно, права вимоги кредитора [13, с. 7].

Однією з основних підстав виникнення зобов'язання є договір. Договір також є однією з найпоширеніших підстав виникнення цивільних правовідносин. Необхідно зазначити, що договір є основним інструментом організації суспільних відносин, а договірне регулювання – самостійним правовим способом організації конкретних індивідуальних договірних зв'язків [9, с. 35].

Поняття «договір» було відоме ще давньоримським юристам. Отже, договірні конструкції застосовуються уже протягом декількох тисячоліть. Римське договірне право – перше всесвітнє право суспільства товаровиробників, яке з його неперевершеною за точністю розробкою всіх істотних правових відносин простих товароволодільців досягло досконалості. Римські юристи розуміли договір як вольовий акт, який не може бути укладений проти волі сторін. Варто також зазначити, що у римському праві договір мав дві основні ознаки: 1) договір є угодою (*conventio, consensus*); 2) особлива підстава угоди у вигляді визначеної цілі (*causa*) [14, с. 22].

Сучасні дослідники, звертаючи увагу на зазначені підходи до розуміння договору, погоджуються з тим, що договір (*contractus*) – це двостороння угода, у якій виражена воля двох сторін, спрямована на досягнення певного правового результату – виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків [15, с. 281].

Варто також зазначити, що підходи до розуміння поняття «договір» у країнах англо-саксонської та романо-германської системах права різні.

У Цивільному кодексі Франції зазначається: «Договором є угода, за допомогою якої одна або декілька осіб зобов'язуються по відношенню до однієї або декількох ін-

ших осіб будь-що надати, зробити або не робити будь-чого». Судова практика та доктрина уточнили, що угода, для того, щоб стати договором, має слідувати юридичній цілі – встановленню зобов'язання [16, с. 494].

Відповідно до Цивільного кодексу Нідерландів договором є багатосторонній правочин, за допомогою якого сторони приймають зобов'язання перед однією або декількома іншими сторонами. Правочин, у свою чергу, вчиняється з наміром мати правові наслідки [16, с. 494-495].

Необхідно зазначити, що згідно з Цивільним уложенням Німеччини під договором розуміється одна з підстав виникнення зобов'язань. Договір спрямований на створення або зміну зобов'язань [16, с. 494].

Згідно з ч.1 ст. 420 ЦК РФ: «Договором є домовленість двох або декількох осіб про встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [2, ст. 420].

Варто наголосити на тому, що ст. 390 ЦК Республіки Білорусь [3, ст. 390], ст. 666 ЦК Республіки Молдова [5, ст. 666], ст. 378 ЦК Республіки Казахстан [4, ст. 378] містять аналогічні визначення поняття «договір».

Проаналізувавши цивільні кодекси Франції, Нідерландів та Цивільне уложення Німеччини, можемо зробити висновок, що, як правило, у країнах романо-германської правової системи під договором розуміють:

- угоду, що виникла, як результат волевиявлення сторін;
- підставу виникнення зобов'язань;
- правовідносини, що виникли з цієї підстави [17].

У країнах англо-саксонської правової системи існує дещо інший підхід до поняття «договір». Варто зазначити, що в Англії не існує легального визначення даного поняття. Договірне право Англії не кодифіковане та навіть не систематизоване. Усі інститути договірного права, в основному, розвивалися у процесі судової практики. Під договором розуміється обіцянка (*promise*) або декілька обіцянок, наділених позовним захистом, тобто обіцянок, за порушення яких законом передбачена санкція. З даного визначення можна зробити

два висновки: - 1) особа, якій було щось обіцяно, у разі невиконання обіцянки стає кредитором та має право на позов; 2) дана обіцянка має правовий характер для особи, що дала таку обіцянку, створює юридичний обов'язок та робить її боржником. Появу такої незвичної правової конструкції історички відносять до XIV століття. Проте, варто зазначити, що на сьогодні правова доктрина та практика Англії зберегли в розумінні договору середньовічну ідею про те, що договір – це, насамперед, правова обіцянка, до виконання якої можна примусити в судовому порядку та основу якої складає тріада – оферта, акцепт та зустрічне задоволення, або формальне викладення обіцянки у вигляді «акта за печаткою» [16, с. 495-496]. Підсумовуючи, наведемо визначення договору в розумінні англійського права: «Договір – обіцянка або одностороннє виявлення волі особи, виконання якого забезпечується правом» [17].

Отже, можна констатувати: оскільки Україна належить до країн континентального права, у нашій державі має пріоритет розуміння договору як угоди, спрямованої на встановлення, зміну або припинення прав та обов'язків.

Необхідно зазначити, що думки сучасних цивілістів різняться щодо підходів до визначення поняття «договір». В.В. Луць зазначає, що іноді під поняттям «договір» розуміють власне цивільні правовідносини (зобов'язання), що виникли з договору як юридичного факту, або мають на увазі правовий документ, яким зафіксовано факт виникнення договірної зобов'язання з волі його учасників [18, с. 633]. О.О. Красавчиков наводив наступне визначення договору: «Цивільно-правовий договір – це виражена у встановленій відповідно до закону формі угода сторін стосовно взаємних прав та обов'язків» [19, с. 276]. Іноді договір також називають правовим механізмом, який забезпечує обіг матеріальних та нематеріальних благ, тобто відображає динаміку суспільних відносин [20, с. 174].

На думку О.А. Халабуденка, під договором слід розуміти юридичну конструкцію *sui generis*. У такому випадку, можливо припустити, що договір узагалі, договір

як родове поняття, представлений у праві окремими видами: зобов'язальний договір, речовий договір, договір на використання інтелектуальних прав тощо. Розуміння договору як юридичної конструкції *sui generis* надасть змогу згрупувати норми щодо договорів у вигляді цілісної системи та закріпити їх у загальній частині цивільного права [12, с. 438].

Можна погодитись з точкою зору науковців, які вважають, що в умовах ринкової економіки договір виступає універсальною правовою моделлю організації та врегулювання відносин між її учасниками. Цивільно-правовий договір забезпечує регулювання майнових відносин суб'єктів підприємництва, оформлюючи їх в необхідну за законодавством правову форму, виступає способом реалізації прав та інтересів учасників правовідносин, шляхом узгодження взаємного волевиявлення сторін [21, с. 225].

Необхідно також зазначити, що відповідно до ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [1, ст. 626]. Дане легальне визначення є класичним, типовим для більшості країн СНД.

Отже, можемо зробити висновок, що поняття «договір» найчастіше може застосовуватися у 3-х значеннях: 1) як юридичний факт (ст. 626 ЦК України); 2) як цивільні правовідносини; 3) як правовий документ(форма).

Варто наголосити на тому, що договір посідає значне місце в системі охорони та захисту авторських прав.

Не існує єдиного доктринального визначення поняття «авторський договір». У сучасному законодавстві України також не закріплене поняття «авторський договір», проте дане поняття зустрічалося в нормативно-правових актах, які були прийняті за часів СРСР, зокрема, у ЦК УРСР 1963 року та в Основах цивільного законодавства Союзу РСР та Республік від 1991 року. Так, відповідно до ч.1 ст. 139 Основ цивільного законодавства Союзу РСР та Республік використання твору автора іншими особами (користувачами) здійснюється на підставі авторського договору [22,

ст. 139].

Авторський договір може виступати способом реалізації прав та інтересів учасників авторських правовідносин. Охоронна функція авторського договору полягає у створенні договором механізму правових гарантій, які упереджують від порушень прав сторін ними самими та третіми особами [23, с. 228]. У випадку порушення прав сторін авторського договору, авторський договір може виступати засобом захисту порушених прав за допомогою механізмів, що передбачені у ньому.

Отже, на підставі проведеного дослідження та враховуючи положення ст. 626 ЦК України, можна зробити **висновок**, що авторський договір як цивільно-правову категорію також можна охарактеризувати як домовленість двох або більше сторін, спрямовану на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

У той же час, варто зазначити, що під авторським договором пропонуємо розуміти цивільно-правовий договір, який укладається щодо майнових авторських прав, які автор (або інший правоволоділець) передає чи надає або зобов'язується передати чи надати іншій стороні договору на умовах, визначених у договорі.

Необхідно також відзначити, що, на нашу думку, авторським договорам притаманні наступні характерні ознаки: двосторонність, що характеризується наявністю взаємних прав та обов'язків у сторін за договором; консенсуальність, оскільки дані договори вважаються укладеними з моменту досягнення згоди сторонами щодо усіх істотних умов договору, а не з моменту передачі майна або вчинення певних дій; як правило, оплатність, оскільки автор зобов'язується передати чи надати або передає чи надає майнові права на об'єкт авторського права, а, у свою чергу, інша сторона за договором зобов'язується сплатити винагороду авторі.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР, 2003, № 40-

44, ст. 356.

2. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1994 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://base.garant.ru/10164072/>

3. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 07 декабря 1998 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=hk9800218&p2={NRPA}>

4. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть) от 27 декабря 1994 года. Электронный ресурс / Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061

5. Гражданский кодекс Республики Молдова от 06 июня 2002 года. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.gk-md.ru/kn1_1_100.html

6. Иоффе О.С. Избранные труды: В 4 т. Т. III. Обязательственное право. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 837 с.

7. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 5-е изд., стереот. – М.: Статут, 2009. – 351 с.

8. Гражданское право. Учебник. Часть I. Издание третье, переработанное и дополненное. / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.:ПРОСПЕКТ, 1998. – 632 с.

9. Боднар Т.В. Договірні зобов'язання в цивільному праві: (Заг. положення): Навч. посіб. – К.: Юстініан, 2007. – 280 с.

10. Гражданское право: Учебник / Под ред. С.П. Гришаева. – М.: Юристъ, 1998. – 484 с.

11. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 192 с.

12. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку. Зб. статей / За ред. Ю.С. Шемшученка, Л.В. Губерського, І.С. Гриценка; упор. О.В. Кресін. – К.: Логос, 2009. – 712 с.

13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – 1088 с.

14. Брагинский М.И. Договорное пра-

АНОТАЦІЯ

Публікація присвячена дослідженню поняття «договір»; характеристики договору як цивільно-правової категорії в авторському праві України.

SUMMARY

The article scrutinizes the term «agreement»; the description of the agreement as the civil law category in copyright law of Ukraine.

во. Книга первая: Общие положения: Изд. 2-е, испр. / Брагинский М.И., Витрянский В.В. – М.: «Статут», 1999. – 848 с.

15. Підпригоро О.А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є, перероб. та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.

16. Гражданское и торговое право зарубежных государств: В 2-х томах. – 4-е изд., перераб. и доп. / Отв. ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. – М.: «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ», 2008. – Т. I. – 560 с.

17. Алексєєв І.С. Поняття та функції цивільно-правового договору. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10aiccpd.pdf>

18. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред.

О.В. Дзери, Н.С. Кузнецовой. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Кн. 1. – 736 с.

19. Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды: В 2 т. Т. 2. – М.: Статут, 2005. – 494 с.

20. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.

21. Альманах цивилистики: Сборник статей. Вып. 3 / Под ред. Р.А. Майданика. – К.: Алерта; КНТ; Центр учебной литературы, 2010. – 332 с.

22. Основы гражданского законодательства Союза ССР и Республик от 31 мая 1991 года // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР від 26.06.1991, № 26, стор. 733.

23. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецовой, Р.А. Майданика. – 3-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.